

FREIRE PAULO

Επιμέλεια-θεώρηση-πρόλογος στην ελληνική έκδοση: Τάσος Λιάμπας

Η ελληνική έκδοση του βιβλίου του Paulo Freire Δέκα επιστολές προς αυτούς που τολμούν να διδάσκουν, ήρθε να καλύψει ένα πραγματικό κενό στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με το έργο αυτού του φημισμένου Βραζιλιάνου παιδαγωγού, ο οποίος θεωρείται ως ο σημαντικότερος παιδαγωγός στον κόσμο στα τελευταία πενήντα χρόνια. Πρόκειται για ένα διεισδυτικό βιβλίο που προσπαθεί να δώσει απάντηση στα στερεότυπα που κυριαρχούν τα τελευταία χρόνια στα εκπαιδευτικά συστήματα. Στο βιβλίο αυτό ο Freire μιλά στους εκπαιδευτικούς με βάση την εμπειρία του ως δάσκαλος και θεωρητικός της παιδαγωγικής. Κανένα άλλο βιβλίο του δεν εξηγεί τόσο τεκμηριωμένα τις συνέπειες που έχουν για την διδακτική πράξη οι ιδέες και οι πρωτοποριακές θεωρίες του. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η επιτυχία του δασκάλου εξαρτάται από τη σταθερή αφοσίωσή του στη μάθηση και στην κατάρτιση, ως μέρος μιας συνεχούς αξιολόγησης της διδακτικής του πράξης μέσα στην τάξη.

Η αποστολή του δασκάλου, σύμφωνα με το Freire, είναι ευχάριστη και απαιτητική. Χρειάζεται σοβαρότητα και επιστημονική, σωματική και συναισθηματική προετοιμασία. Είναι μια αποστολή που απαιτεί από αυτούς που αφοσιώνονται στη διδασκαλία να καλλιεργήσουν ένα είδος αγάπης, όχι μόνο για τους άλλους, αλλά και γι' αυτήν καθαυτή τη διαδικασία που ενυπάρχει στη διδασκαλία. Είναι αδύνατο να διδάξει ο δάσκαλος χωρίς το θάρρος να αγαπάει, χωρίς το θάρρος να προσπαθεί χίλιες φορές προτού τα παρατήσει. Παρατηρώντας την περιέργεια των μαθητών του και τον τρόπο που αναπτύσσουν στρατηγικές μάθησης, βοηθείται να προσεγγίσει αμφιβολίες, επιτυχίες και τα δικά του λάθη. Όταν είναι ανοιχτός να αναγνωρίσει τους διαφορετικούς δρόμους που ακολουθούν τα παιδιά για να μάθουν, τότε αναδιαμορφώνει διαρκώς τα μονοπάτια της δικής του περιέργειας, ανοίγοντας τις πόρτες σε τρόπους μάθησης που θα ωφεληθούν όλους μέσα στην τάξη.

Το βιβλίο απευθύνεται σε όλους όσους διδάσκουν και τους καλεί να στοχαστούν κριτικά για το νόημα της διδακτικής πράξης, καθώς και για τη σημασία της μάθησης. Είναι ένα βιβλίο σημαντικό όχι μόνο για τους εκπαιδευτικούς αλλά και για όλους όσους με οποιονδήποτε τρόπο έχουν σχέση με την εκπαίδευση και τις διαδικασίες που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της.

Ο Paulo Freire υπήρξε παιδαγωγός με οικουμενική αναγνώριση που έζησε στη Βραζιλία. Τα βιβλία του έχουν μεταφραστεί σε δεκάδες γλώσσες και έχουν πραγματοποιήσει επανειλημμένες εκδόσεις. Οι ιδέες και οι απόψεις του έχουν επηρεάσει την παιδαγωγική επιστήμη σε όλο τον κόσμο.

Ένα μικρό απόσπασμα:

Θα ήθελα να ξεκαθαρίσω ότι τα προσόντα για τα οποία θα μιλήσω, τα οποία θεωρώ απαραίτητα για τον προοδευτικό δάσκαλο, είναι προσόντα που αποκτώνται σταδιακά, μέσα από την καθημερινή πρακτική. Επιπλέον, αναπτύσσονται μέσα από την πρακτική, παράλληλα με την πολιτική απόφαση ότι ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι εξαιρετικής

σημασίας. Έτσι, τα προσόντα για τα οποία θα μιλήσω δεν μπορούμε να τα έχουμε εκ γενετής ούτε μπορούν να μας δοθούν με διάταγμα ή ως δώρο. Επίσης, η σειρά με την οποία τα παρουσιάζω εδώ δεν αφορά την αξία τους. Είναι όλα εξίσου αναγκαία για μια προοδευτική εκπαιδευτική πράξη.

Θα αρχίσω με την ταπεινοφροσύνη, χωρίς να υπονοείται με κανένα τρόπο η έλλειψη αυτοσεβασμού, η μοιρολατρία ή η δειλία. Αντίθετα, η ταπεινοφροσύνη προϋποθέτει θάρρος, αυτοπεποίθηση, αυτοσεβασμό και σεβασμό για τους άλλους.

Η ταπεινοφροσύνη μας βοηθά να καταλάβουμε μια προφανή αλήθεια: κανείς δεν τα ξέρει όλα. Κανείς δεν τα αγνοεί όλα. Όλοι ξέρουμε κάτι. Όλοι αγνοούμε κάτι. Κάποιος χωρίς ταπεινοφροσύνη δεν μπορεί καν να ακούσει με σεβασμό εκείνους που θεωρεί πολύ κατώτερους του δικού του επιπέδου ικανοτήτων [...]

Μια από τις ελλείψεις που μπορεί να έχει ο εκπαιδευτικός είναι η ανικανότητα να παίρνει αποφάσεις. Μια τέτοια αναποφαστικότητα εκλαμβάνεται από τους μαθητές είτε ως ηθική αδυναμία είτε ως επαγγελματική ανικανότητα. Οι δημοκρατικοί εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να ακυρώνουν τον εαυτό τους στο όνομα της δημοκρατικότητάς τους. Αντίθετα, μολονότι δεν μπορούν να πάρουν την αποκλειστική ευθύνη για τη ζωή των μαθητών τους, δεν πρέπει στο όνομα της δημοκρατίας να αποφύγουν την ευθύνη της λήψης αποφάσεων. Παράλληλα, δεν πρέπει να αυθαιρετούν στις αποφάσεις τους [...]

Μολονότι αναγνωρίζω ότι αυτές οι σκέψεις περί προσόντων είναι ανολοκλήρωτες, θα ήθελα επίσης να αναφέρω με συντομία τη χαρά της ζωής, που τη θεωρώ θεμελιώδη αρετή για τη δημοκρατική εκπαιδευτική πρακτική.

Είτε είμαστε πρόθυμοι να ξεπεράσουμε παραλείψεις ή ασυνέπειες είτε όχι, με ταπεινοφροσύνη, με στοργική αγάπη, με θάρρος, ανοχή, ικανότητα, αποφαστικότητα, υπομονή ? ανυπομονησία και λεκτική φειδώ, συμβάλλουμε στη δημιουργία ενός ευτυχισμένου, χαρούμενου σχολείου. Εργαζόμαστε για ένα σχολείο ? περιπέτεια, ένα σχολείο που πάει μπροστά, που δεν φοβάται να ρισκιδυνεύει, που απορρίπτει τη στασιμότητα. Είναι ένα σχολείο που σκέφτεται, συμμετέχει, δημιουργεί, μιλά, αγαπά, φαντάζεται, αγκαλιάζει με πάθος και λέει ναι στη ζωή. Δεν είναι ένα σχολείο που σιωπά και παραιτείται.

Πράγματι, ο εύκολος τρόπος να αντιμετωπίσουμε τα εμπόδια που ορθώνονται από την

κυβερνητική περιφρόνηση και την αυθαιρεσία των αντιδημοκρατικών αρχών είναι η μοιρολατρική παραίτηση, στην οποία πολλοί από εμας καταφεύγουμε.

«Και τι μπορώ να κάνω; Είτε με αποκαλούν δάσκαλο είτε στοργική μητέρα, εγώ πάλι είμαι κακοπληρωμένος, αγνοημένος και παραμελημένος. Ας είναι, λοιπόν». Στην πραγματικότητα αυτή είναι η πιο βολική θέση, αλλά είναι και η θέση αυτού που παραιτείται από τον αγώνα, που παραιτείται από την ιστορία. Είναι η θέση εκείνων που αποκηρύσσουν τη σύγκρουση, η έλλειψη της οποίας υπονομεύει την αξιοπρέπεια της ζωής. Δεν μπορεί να υπάρξει ζωή ή ανθρώπινη ύπαρξη χωρίς αγώνα και σύγκρουση. Η σύγκρουση ενυπάρχει στη συνείδησή μας. Αν αρνηθούμε τη σύγκρουση παραβλέπουμε τις πιο θεμελιακές όψεις της φυσικής και της κοινωνικής μας εμπειρίας. Προσπαθώντας να αποφύγουμε τη σύγκρουση, συντηρούμε το στάτους κβο.

Δεν βλέπω, συνεπώς, άλλη εναλλακτική λύση για τους εκπαιδευτικούς από την ενότητα μέσα στην ποικιλομορφία των ενδιαφερόντων τους για να υπερασπίσουν τα δικαιώματά τους. Αυτά τα δικαιώματα περιλαμβάνουν το δικαίωμα της ελευθερίας στη διδασκαλία, το δικαίωμα να λένε τη γνώμη τους. Το δικαίωμα για καλύτερες συνθήκες στην άσκηση του παιδαγωγικού τους έργου, το δικαίωμα να παίρνουν πληρωμένες ετήσιες άδειες για επιμόρφωση, το δικαίωμα να είναι συγκροτημένοι. Το δικαίωμα να κρίνουν τις αρχές χωρίς το φόβο αντίποινων (που συνεπάγεται το καθήκον να κρίνουμε ειλικρινά). Το δικαίωμα στο καθήκον να είναι σοβαροί και σαφείς και να μην ψεύδονται για να επιβιώσουν.

Πρέπει να αγωνιζόμαστε ώστε αυτά τα δικαιώματα όχι μόνο να αναγνωριστούν, αλλά και να γίνουν σεβαστά και να εφαρμοστούν. Κάποιες φορές μπορεί να χρειαστεί να αγωνιστούμε στο πλευρό των συνδικαλιστικών οργανώσεων κι άλλες φορές εναντίον τους, αν η ηγεσία τους είναι σεχταριστική, είτε είναι αριστερή είτε δεξιά. Άλλες φορές πάλι μπορεί να πρέπει να αγωνιστούμε ως προοδευτική διοίκηση ενάντια στην οργισμένη αντίδραση της συντήρησης, των προσηλωμένων στις παραδόσεις και εναντίον των νεοφιλελεύθερων που βλέπουν τον εαυτό τους ως το απαύγασμα της ιστορίας [...]

Οι προοδευτικοί εκπαιδευτικοί πρέπει να πείσουν τον εαυτό τους ότι δεν είναι μόνο δάσκαλοι ? κάτι τέτοιο δεν ευσταθεί ? δεν είναι μόνο ειδικοί της διδασκαλίας. Είμαστε πολιτικοί αγωνιστές, επειδή είμαστε δάσκαλοι. Η δουλειά μας δεν τελειώνει στη διδασκαλία των μαθηματικών, της γεωγραφίας, του συντακτικού, της ιστορίας. Η δουλειά μας είναι να διδάξουμε αυτά τα πράγματα με σοβαρότητα και επιδεξιότητα, αλλά και να συμμετέχουμε, να αφιερωθούμε στον αγώνα για να νικηθεί η κοινωνική αδικία.
[Αποσπάσματα από το βιβλίο του Paulo Freire «Δέκα Επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν» εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα, 2006]

PAULO FREIRE, □□Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν, Μια σύντομη περίληψη

? Απέναντι στην ελεγχόμενη συχνά γραφειοκρατική διεκπεραίωση των διδακτικών μας καθηκόντων οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Freire όχι μόνο συνεισφέρουν στον προβληματισμό για το ρόλο της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού στη σύγχρονη κοινωνία, αλλά και αποκαλύπτουν τις πραγματικές τους δυνατότητες. Μιλάμε για μια απελευθερωτική παιδαγωγική πράξη, που κάνει τον άνθρωπο περισσότερο άνθρωπο και ανοίγει δρόμους προς την ελευθερία, προς μια πιο δίκαιη και δημοκρατική κοινωνία..

1. Από την πρώ τη επιστολή: Διαβάζοντας τη λέξη διαβάζουμε τον κόσμο!

- Διδασκαλία = *ανάγνωση*, αναζήτηση
- Διδάσκω πραγματικά = παίρνω κριτική θέση στη διαδικασία της ανακάλυψης
- Μελετώ = αποκαλύπτω
- Διδασκαλία = όχι απλή μεταφορά γνώσης αλλά κριτικός τρόπος κατανόησης και αντίληψης της ανάγνωσης της λέξης και του κόσμου, του κειμένου και του πλαισίου του
- Ο δάσκαλος διαθέτει τα βασικά εργαλεία (όπως ο χτίστης) στη δουλειά του
- Η κατανόηση είναι μια κατεργασία που προϋποθέτει τη συνέργεια δασκάλου μαθητή και τη σωστή χρήση των απαιτούμενων εργαλείων
- Η γνώση θα πρέπει να προβάλλεται ως διαδικασία απαραίτητη για κάτι
- Μετά πρέπει να μάθουμε πώς να μαθαίνουμε
- Αυτό προϋποθέτει αγάπη για τη γνώση
- Η μελέτη πηγή απόλαυσης και χαράς: ασφαλής δείκτης μιας φιλόδοξης εκπαίδευσης!
- Μια κριτική ανάγνωση των κειμένων και του κόσμου έχει να κάνει με αλλαγές που συντελούνται εντός τους.

2. Δεύτερη επιστολή: Μην αφήνεις να σε παραλύει ο φόβος για ό,τι σε δυσκολεύει!

- Παρακίνησε τους μαθητές σου να θέσουν σε κίνηση τη φαντασία, την περιέργεια

και την κριτική σκέψη τους μπροστά σε κάθε εμπόδιο
- Ενθάρρυνέ τους να βλέπουν το κάθε εμπόδιο ως μια νέα πρόκληση

3. Τρίτη επιστολή: Αγάπησε με πάθος τη διδασκαλία σου!

- Με τη διδασκαλία συμβάλλεις στη σταδιακή αλλαγή των μαθητών
- Δίνεις νόημα στην παρουσία τους στον κόσμο
- Με τη μετάδοση της γνώσης πολεμάς κάθε αυθαιρεσία και κάθε αλαζονεία

4. Τέταρτη επιστολή: Τα προσόντα του προοδευτικού δασκάλου

- Η ταπεινοφροσύνη (συνδυασμένη με αυτοπεποίθηση, αυτοσεβασμό και σεβασμό για τους άλλους): Κανείς δεν τα ξέρει όλα. Κανείς δεν τα αγνοεί όλα. Όλοι ξέρουμε κάτι. Όλοι αγνοούμε κάτι!

- Να είσαι πάντα έτοιμος να διδάξεις και να διδαχθείς
- Κάθε αυταρχισμός οδηγεί στην άκριτη συμμόρφωση και σημαίνει ασέβεια για τα πλάσματα ?τους μαθητές μου- που μου έχουν εμπιστευτεί
- Πλάι στην ταπεινοφροσύνη πρέπει να βρίσκεται η αγάπη στους μαθητές και στην πράξη της διδασκαλίας
- Πρόκειται για ένα είδος *εξοπλισμένης αγάπης* χωρίς την οποία οι δάσκαλοι δεν θα μπορούσαν ν? αντέξουν την κρατική και κοινωνική αδικία και περιφρόνηση.

- Η μαχητική αυτή αγάπη με οπλίζει με θάρρος να αγαπήσω το όραμά μου και να αγωνιστώ γι? αυτό.

- Μια άλλη αρετή είναι η *ανεκτικότητα*. Χωρίς αυτήν δεν είναι εφικτό κανένα παιδαγωγικό έργο. Καμιά δημοκρατική εμπειρία. Καμιά προοδευτική εκπαιδευτική πράξη. Είμαι ανεκτικός δεν σημαίνει ότι συναινώ στο μη εφικτό. Δεν συγκαλύπτω την αυθάδεια.

Ανεκτικότητα είναι η αρετή που μας μαθαίνει να ζούμε με το διαφορετικό. Μας διδάσκει να μαθαίνουμε απ? αυτό και να το σεβόμαστε.

- Όμως προσοχή: κανένας δεν μπορεί να διδαχθεί την ανεκτικότητα σ? ένα περιβάλλον ανευθυνότητας που δεν παράγει δημοκρατία! Η πράξη της ανοχής

προϋποθέτει περιβάλλον στο οποίο μπορούν να τίθενται όρια και αρχές σεβαστές.

- Η αποφασιστικότητα: η λήψη αποφάσεων προϋποθέτει την ελευθερία. Η λήψη αποφάσεων είναι συχνά ρήξη. Πρέπει όμως να απέχει από την αυθαιρεσία. Η χαλαρότητα είναι χειρότερη από την κατάχρηση εξουσίας.

- Το ιδανικό: παίρνουμε αποφάσεις μαζί με τους μαθητές μας, αφού αναλύσουμε το πρόβλημα. Άλλες φορές η απόφαση που πρέπει να ληφθεί ανήκει στο πεδίο αρμοδιότητας του εκπαιδευτικού.

- Η αναποφασιστικότητα φανερώνει έλλειψη αυτοπεποίθησης. Αλλά η αυτοπεποίθηση είναι απαραίτητη για όποιον έχει αναλάβει ευθύνες όπως να διοικεί μια τάξη.

- Ο προοδευτικός εκπαιδευτικός βιώνει διαρκώς την ένταση μεταξύ *υπομονής και ανυπομονησίας*.

Στην ισορροπία αυτή εντάσσεται και η *λεκτική φειδώ*.

Να μην χάνουμε τον έλεγχο των λόγων μας. Να μην υπερβαίνουμε τα όρια του συνετού αλλά και ενεργητικού λόγου. Ο λόγος του υπομονετικού είναι πάντα *κόσμιος*.

Ο καλοσυνάτος λόγος μπορεί να γεννήσει την ψευδαισθηση ότι όλα επιτρέπονται. Ο νευρικός και ανεξέλεγκτος λόγος καταλήγει σε ασυνέπεια και ανευθυνότητα.

Δεν αρκεί να αγαπάς. Πρέπει να ξέρεις πώς να αγαπάς.

- Ο εκπαιδευτικός πρέπει να υπερασπίζεται *τη χαρά της ζωής*, να προσφέρει ολοκληρωτικά τον εαυτό του στη ζωή! Να συμβάλλει στη δημιουργία ενός χαρούμενου και ευτυχισμένου σχολείου. Να εργάζεται για ένα σχολείο-περιπέτεια, ένα σχολείο που πάει μπροστά, που δεν φοβάται να ρισκινδυνεύει, που απορρίπτει τη στασιμότητα. Που μιλά, που συμμετέχει, δημιουργεί, αγαπά, φαντάζεται, αγκαλιάζει με πάθος και λέει *ναι*

στη ζωή. Που δεν αφήνεται στη μοιρολατρική παραίτηση «και τι μπορώ να κάνω»;

- Δεν υπάρχει ζωή και πρόοδος και εξέλιξη χωρίς αγώνα και σύγκρουση!

- Υπέρτατο, τέλος, χρέος του εκπαιδευτικού είναι να υπερασπίζεται τα δικαιώματά του: το δικαίωμα της ελευθερίας στη διδασκαλία, της κριτικής, το δικαίωμα των καλύτερων συνθηκών άσκησης του εκπαιδευτικού του έργου, το δικαίωμα να επιμορφώνεται και να αμείβεται σωστά. Το δικαίωμα να γίνονται σεβαστά από την πολιτεία τα δικαιώματά του!

5. Πέμπτη επιστολή: Η πρώ τη μέρα στο Σχολείο.

- Ο εκπαιδευτικός δεν είναι άτρωτος. Είναι άνθρωπος, όπως και ο μαθητής. Μειονέκτημα για τον εκπαιδευτικό δεν είναι η ανασφάλεια και ο φόβος, αλλά η αδυναμία του να αγωνιστεί να ξεπεράσει το φόβο. Ο φόβος της πρώτης μέρας είναι απολύτως φυσιολογικός. Η ενδεδειγμένη στάση: ειλικρίνεια! Το καλύτερο είναι να πούμε στους μαθητές μας πώς νιώθουμε τη συγκεκριμένη στιγμή, δείχνοντας πως είμαστε άνθρωποι κι έχουμε όρια.
- Όταν αντιμετωπίζουμε το φόβο, κάνουμε το πρώτο βήμα να τον μετατρέψουμε σε θάρρος.
- Από την πρώτη μέρα ο εκπαιδευτικός κατανοεί και σέβεται τις προτιμήσεις των μαθητών του, τον τρόπο που μιλούν, που αντιδρούν? Είναι όλα μέρος της πολιτισμικής τους ταυτότητας, από την οποία δεν λείπει και το στοιχείο της κοινωνικής τάξης. Ο εκπαιδευτικός παρατηρεί και καταγράφει. Μελετά και ξαναμελετά όσα καταγράφει. Βοηθά την τάξη να κατανοήσει τον εαυτό της ως κείμενο.
- Από την ώρα αυτή ο εκπαιδευτικός θεμελιώνει μια σχέση σεβασμού και αφοσίωσης με την τάξη. Δεν περιορίζεται στη μηχανιστική διεκπεραίωση της ύλης. Κατανοεί το περιβάλλον του μαθητή και μπορεί να εξηγήσει την τραγική πολλές φορές ύπαρξη πολλών μη προνομιούχων μαθητών (που δεν βλέπουν όνειρα, μόνο εφιάλτες).
- Χρειαζόμαστε λοιπόν τον επαγγελματικά ικανό και ευαίσθητο δάσκαλο. Όχι απλώς μια μητέρα που κανακεύει. Ο δάσκαλος αυτός δεν φοβάται την τρυφερότητα, δεν είναι κλειστός απέναντι στις συναισθηματικές ανάγκες των ανθρώπων που του έχουν εμπιστευθεί. Δεν είναι άδειος από ζωή και αισθήματα. Κυριαρχείται από την αγάπη. Δεν μπορεί να διδάσκει την ύλη του σαν να μην υπάρχει τίποτε άλλο στον κόσμο.
- Από την πρώτη μέρα στην τάξη ο δάσκαλος πρέπει να δείξει στους μαθητές του τη σημασία της φαντασίας για τη ζωή! Να τονίσει το δικαίωμα που έχουν να φαντάζονται, να ονειρεύονται και να αγωνίζονται για τα όνειρά τους!

6. Έκτη επιστολή: Η σχέση με τους μαθητές: θεμελιώδης, περίπλοκη και δύσκολη!

- Βάση: ο συγκροτημένος και συνεπής λόγος. Η λογοδοσία.
- Οι μαθητές πρέπει να μάθουν: 1. ότι είναι θεμιτό ν? αλλάζει κανείς θέση, όταν αλλάζουν τα δεδομένα, 2. να αναζητούν τους λόγους που τους έκαναν ν? αλλάξουν
- Μόλις οι εκπαιδευτικοί αρχίσουν τη διαδικασία της λογοδοσίας, σιγά-σιγά θ? αρχίσουν να κάνουν το ίδιο και οι μαθητές.
- Τι μπορεί να πει όμως κανείς για το δάσκαλο που διδάσκει και απαιτεί συνέπεια, είναι όμως ο ίδιος ασυνεπής;
- Ο δάσκαλος έχει πολλά να διδάξει στα παιδιά, πέρα από τη διδακτέα ύλη
- Οι μαθητές δοκιμάζουν συχνά τον δάσκαλο. Ο δάσκαλος πρέπει να δεχτεί ότι κάποιος

μπορεί να τον αμφισβητήσει.

- Είναι δικαίωμα του μαθητή να αμφισβητεί και να εκφράζει δημόσια την αμφιβολία του. Είναι καθήκον του δασκάλου να αποδεικνύει κάθε στιγμή την αλήθεια των λόγων του. Και να ελέγχει την αστήρικτη κριτική.

- Ο δάσκαλος οφείλει να είναι ταπεινός. Να δέχεται ότι δεν είμαστε τέλειοι ούτε αλάθητοι.

- Εξαιρετικά ωφέλιμο: ν? αφιερώνουμε λίγο χρόνο κάθε δυο μέρες και να καταγράφουμε με τους μαθητές μας αναλυτικά και κριτικά τη γλώσσα και την πρακτική μας. Στιγμές που μας κέντρισαν θετικά ή αρνητικά. Μαθαίνουμε έτσι να παρατηρούμε, να αναλύουμε και εδραιώνουμε μια ειλικρινή συνεργασία.

7. Έβδομη επιστολή: Από το μιλάω στους μαθητές μου, στο μιλάω με τους μαθητές μου!

- Τήρηση κανόνων ? αποστασιοποίηση από το «όλα επιτρέπνται» που ενισχύει τον αυταρχισμό

- Η έλλειψη πειθαρχίας δυναμώνει το φόβο απέναντι στην ελευθερία

- Ο δημοκρατικός δάσκαλος δεν υιοθετεί την απειθαρχία, την ασυνέπεια, το «ας το έτσι για να δούμε τι θα συμβεί»

- Μιλώντας στους μαθητές και με τους μαθητές συμβάλλουμε στη διαμόρφωση υπεύθυνων και με κριτική σκέψη πολιτών.

- Η δημοκρατία, όπως κάθε όραμα, δεν φτιάχνεται με διακηρύξεις αλλά με περίσκεψη και καλλιέργεια. Δεν είναι ο λόγος μου που δηλώνει ότι είμαι δημοκράτης, ότι δεν είμαι ρατσιστής, αλλά οι πράξεις μου. Οι πράξεις μου μαρτυρούν αν είμαι πιστός στο λόγο μου.

8. Όγδοη επιστολή: Πολιτισμική ταυτότητα και παιδεία

- Είμαστε προγραμματισμένοι να μαθαίνουμε. Η μάθηση και η αναζήτηση αποτελούν μέρος της ύπαρξής μας στον κόσμο.

- Είμαστε προορισμένοι να δημιουργούμε πολιτισμό. Η παιδεία είναι η κατεξοχήν πολιτισμική έκφραση. Είναι η περηφάνια του ανθρώπου γι? αυτό που αποκτά, πέρα απ?

αυτό που κληρονομεί.

- Η γνήσια παιδεία αντιμάχεται την ισχυρή μας τάση να θεωρούμε ότι αυτό που είναι διαφορετικό από μας είναι κατώτερο.

9. Ένατη επιστολή: ανάμεσα στο θεωρητικό και στο πραγματικό πλαίσιο

- Είμαστε τα μόνα όντα με την ικανότητα να είμαστε ταυτόχρονα και τα αντικείμενα και τα υποκείμενα των σχέσεων που συνυφαίνουμε με τους άλλους.

- Δημιουργούμε την ιστορία κι αυτή μας δημιουργεί και μας ξαναδημιουργεί

- Ξεκινώντας από ένα αναγκαίο θεωρητικό πλαίσιο, πρέπει να αποστασιοποιούμαστε ταυτόχρονα απ' αυτό και να *σκεφτόμαστε την πράξη*. Είναι αδύνατο να διδάξω την ύλη χωρίς να γνωρίζω πώς σκέφτονται οι μαθητές μου στο πλαίσιο της καθημερινής τους ζωής. Χωρίς να γνωρίζω τι ξέρουν ανεξάρτητα από το σχολείο, ώστε να τους βοηθήσω να γνωρίσουν καλύτερα αυτά που ήδη ξέρουν και να τους διδάξω αυτά που δεν ξέρουν.

10. Δέκατη επιστολή: και πάλι για το ζήτημα της πειθαρχίας

- Μας λείπει η πειθαρχία στο σπίτι, στο σχολείο, στο δρόμο, στην κυκλοφορία. Η ανομία και η έλλειψη ευθύνης είναι ασέβεια για τον άλλο. Ασεβεία για τη δημοκρατία, αφού μόνο με την υπευθυνότητα πολεμάμε την αδικία και την ανευθυνότητα του συστήματος.

- Χωρίς πειθαρχία δεν δημιουργεί κανείς πνευματικό έργο. Ποια είναι όμως η υγιής πειθαρχία; Πως θα βρούμε την ισορροπηση ανάμεσα στην εξουσία και την ελευθερία, πώς θα ξεπεράσουμε μικρόψυχες πολιτικές, πώς θα πούμε όχι στα ατομικιστικά συμφέροντα και πώς θ? αφήσουμε στην άκρη τις αυταπάτες του σχολαστικού παιδαγωγού; Απαιτώντας ηθικές αρχές πώς θα απομακρυνθούμε από την ασχήμια του πουριτανισμού και θα στοχεύσουμε στην ομορφιά και στην καθαρότητα; Δεχόμενοι την επιστημονική υπευθυνότητα, πώς θα απορρίψουμε τις στρεβλώσεις του επιστημονισμού;

- Στους σκοπούς αυτούς πρέπει να αφοσιωθούμε και όχι στη μονοδιάστατη λογική της μετάδοσης γνώσεων στους μαθητές.
- Μόνο εφόσον οι μαθητές γίνουν σκεπτόμενα υποκείμενα και αναγνωρίσουν ότι είναι εξίσου σκεπτόμενα υποκείμενα με τους δασκάλους, είναι δυνατόν να γίνουν παραγωγικά υποκείμενα του νοήματος ή της γνώσης του αντικειμένου. Στη διαλεκτική αυτή κίνηση η διδασκαλία και η μάθηση γίνονται γνώση και εκ νέου γνώση. Οι μαθητές γνωρίζουν αυτό που δεν γνώριζαν και οι δάσκαλοι κατακτούν εκ νέου αυτό που γνώριζαν ήδη.
- Ναι, ονειρεύομαι, επειδή ως ιστορική οντότητα αν δεν ονειρεύομαι, δεν μπορώ να είμαι οντότητα.
- Ονειρεύομαι, γιατί ο στόχος μου είναι ψηλός: να συμβάλω στη δημιουργία του ελεύθερου πολίτη, όπως τον οραματίστηκε ο Αριστοτέλης, και η ιδιότητα του πολίτη προϋποθέτει πειθαρχία και ελευθερία. Η ιδιότητα του πολίτη δεν αποκτιέται τυχαία. Είναι μια διεργασία που ποτέ δεν τελειώνει και που πάντα πρέπει ν' αγωνιζόμαστε γι' αυτήν. Ονειρεύομαι, γιατί κάθε δημοκρατική εκπαίδευση είναι εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη. Του υπεύθυνου, του έντιμου, του συνεπούς και γι' αυτό ευτυχισμένου πολίτη! Ο σεβασμός στους μαθητές μου προκύπτει από τη λογοδοσία μου στο ζήτημα της προσφοράς μου στην ιδιότητα του πολίτη.

(Για την αντιγραφή: Α. Καρτσάκης, Σχολικός σύμβουλος φιλολόγων)